R. Vranckx (Katholieke Univesiteit Leuven)

MEER OVER EXPRESSIVA

Inleiding

Sinds professor Alex Bolckmans zich in juni 1978 mee uitsprak over mijn doctorale dissertatie over "Expressiva in de Skandinavische talen. Een studie in de woordvorming" is er een decennium verlopen. Uit studies in die tien jaar gepubliceerd over onderwerpen die daarin aan bod waren, wil ik hier enkele markante trekken bespreken in dezelfde volgorde als het toen gebeurde, nl.

1. Suffix -is
2. Reduplikatie
3. Geminatie.

zijn de voorbeelden aangehaald in recente studies (1978-88) opgenomen in de respektieve lijsten met "nieuwe" woorden, nl.

	afkorting
Nye ord i dansk 1955-75, Gyldendal, 1984	Dnye ord
Nyord i norsk 1945-1975, Universitetsforlaget, 1982	Nnyord
Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal, Esselte Studium, 1986	Snyord

Daaruit kan blijken of de produktiviteit toegeschreven aan die woordvormingsprocédés zich inderdaad weerspiegelt in de dagelijkse taal.

1. Suffix -is

Carl Ivar Ståhle (1979-80) behandelt het verschijnsel vooral in plaats- en persoonsnamen in Stockholm. Uiteraard zijn deze eigennamen niet in Snyord terug te vinden. Sommige zijn wel lokaal beschouwd algemeen bekend, andere zijn thuis op de sportbladzijden van kranten of zijn zo met een situatie verbonden dat hun verspreiding beperkt blijft. *Kronis* Kronobergsparken, *Lövis* voor Lövgren (of voor Lasse Löfström in Sv. Dagbl. 3/4/88), of de bijnaam *gnällis* raken de nieuwe woordenlijst niet in.

Ståhle noemt de golf van Franse leenwoorden op *-is* in de 17e en 18e eeuw (bv. dosis, in de betekenis borrel sedert 1776) één van de krachten bij de opkomst van dat suffix, en dus medeverantwoordelijk voor de doorbraak en de produktiviteit in de 19e eeuw. Op invloeden van het Gr/Lat van de studentenwereld, en verspreiding via Rotvälska, Månsing en de Zweedse dialekten wordt vaker gewezen, maar zelden op het aandeel van de Franse leenwoorden[1]

Stig Eliasson (1979-80) kiest voorbeelden met *-is* vanuit zijn aandacht voor de konsonantwisseling die hij uitvoerig voor de gevallen met geminatie toelicht, bv. *rådis/råtta*. Geen daarvan staan in Snyord.

Arnold Lidaräng (1982) bespreekt bijnamen in de mondelinge traditie van Västgötaland. Het suffix *-is* hoort zelden thuis in de Zweedse dialekten, maar leeft wel in het slang van dichtbewoonde kernen. 34 zulke namen ontstonden in een dichtbevolkte, slechts 4 in een dunbevolkte streek. Evenmin deze namen halen Snyord.[2]

Tone Tryti (1984) wijst op een Zweedse herkomst voor de meeste woorden met *-is* in het Noors. Van de als oudste gedateerde voorbeelden is alleen *kompis* met leensuffix uit het Lat. in Nnyord opgenomen, nl. in de samenstellingen *kompiskjøre* (Z *kompisköra*), *kompiskjøring* (Z *kompiskörning*) en *kompisløping* (Z *kompislöpning*). Tryti staat stil bij het aandeel van de Engelse meervoud *-s* aan het Noorse suffix. Die vorm zou met enkele leenwoorden uit de zeemanstaal in Noors slang terechtgekomen zijn, bv. N *blankis*/E *blankets* 'wollen deken'. De grote toevloed kwam zoals gezegd uit de Zweedse omgangstaal. N *kjendis* (1968) uit Z *kändis* (1964) biedt een mooi voorbeeld hoe snel een nieuw woord uitbreiding kan nemen, ook voor het vormen van 10 samenstellingen en de afleiding *kjendiseri* die in Nnyord staan. Ook N *doldis* (1969) komt uit het Zweeds. Produktief in het Noors zonder model in het Zweeds is N *tyggis* (1964) voor *tyggegummi* en tal van bijnamen voor personen, plaatsen en vakken uit de schoolwereld. N *oldis* (1969) 'oud' heeft evenmin een nevenvorm in het Zweeds; N *frekkis* (1969): *frekk historie*, wel nl. Z *fräckis*, terwijl N *grovis* (1970) een gelijkaardige afleiding is, die in het Z *grovis* wel een homoniem heeft, maar met een afwijkende betekenis, nl. Z *grovarbetare* 'wie grof werk doet'. De schertsende tegenpool N *penis* : *pen historie* kwam niet in Nnyord.

Samenvattend wil dat zeggen dat maar 7 van de ruim 84 woorden op *-is* bij Tryti heden een ruimere verspreiding dan Noors slang kennen. Tryti gaat ook de formele zijde van woorden op *-is* na: het suffix kan bij het volledig woord of bij een verkorting ervan komen; zowel bij subst. als bij afleidingen van

werkwoorden; ze kunnen nog een gesuffigeerd lidwoord erbij verdragen. Die soepele syntaktische mogelijkheden droegen bij tot het succes. Afleidingen op *-ern*, *-en*, *-a* zijn veel stroever en dulden geen gesuffigeerd lidwoord.

Vårt eget språk 1 en 2 (1987) besteedt er ook aandacht aan. In deel 1 onder "Språkmoter og fagspråk. Moteord." en in deel 2 onder "Slang og sjargong" (s. 119-130 met vb. s.124). Behalve de woorden vermeld in Nnyord neemt men nog N *diskis*: *diskotek*, *laeris*: *laerar*, *alkis*: *alkoholikar* op. In deel 1 ontmoeten wij opnieuw *kjendis*, *doldis*, *oldis*, *kompis*, *pakkis* (1975): *pakistaner*, pej. en de samenstelling *pakkisland*, en men citeert nog de oudere woorden *funkis*, *lassis* en het nieuwe *blodis* (1970) 'bloedige film'.

Ingunn Alsåker (1987) behandelt roepnamen op *-is*. Al zit er in bijnamen een kans om in appellatieven over te gaan, toch ontmoeten we deze niet in Nnyord. Een woord als N *Fliris* zou evengoed gemeengoed kunnen worden als *kjendis*.

In N *Siddis* 'bewoner van Stavanger' verwijst men naar Tryti om de invloed van het Engels (hier E *citizen*) te bevestigen (3).

2. Reduplikatie

2.1. Zuivere reduplikatie

Bengt Sigurd (1987) beschouwt reduplikatie als een bijzondere vorm van verlenging. Herhalen van woorden of gedeelten ervan kan inderdaad een schakel zijn in de taalverwerving tijdens de kindertijd, namelijk een poging om over te stappen van éénlettergrepige naar meerlettergrepige woorden (4). Behalve kinderkamerformaties in babytalk zijn weergave van intensiteitstoename en de situatie in lied en zang 'natuurlijke' reduplikatiegebieden.

Tone Tryti (1984) vindt eenvoudige herhalingen (N *namnam*) soms vergezeld van overgangsklank (*nammenam*) in klanknabootsingen en klanksymboliek, in kindertaal en in uitdrukking van versterking.

Slechts 2 van de 23 voorbeelden zijn tegelijk zo nieuw en zo aktueel dat zij Nnyord halen. Het zijn: *hysj-hysj* (1960) 'geheimdoenerij', als subst. of adv. gebruikt, met parallellen D *tys-tys*, Z *hyssj-hyssj* van vóór 1945. D *hyss, hyss!* vermeld in ODS8, 991 en in Gustav Wied overleefde niet tot Dnye ord; en *kortkort* (1969) 'mini', zoals Z *kortkort* (1966).

Vårt eget språk 1 verdeelt zuivere reduplikatie in echowoorden, versterkingen en dieren(geluiden) vooral in de kindertaal. Van de 12 reduplikaties staat alleen *minimini(mal)* (1968) naar het model van *kortkorte kjoler* hiervan in Nnyord.

2.2. Reduplikatie met vokaalwisseling

Sture Hast (1980) bespreekt als versterkende uitdrukkingen Z *sping spångs ny* en Z *spingspångande galen*. Deze formaties gaan uit van bestaande woorden op *å* en voegen er speels op *i* bij. Geen ervan leest men in Snyord. Een uitgangspunt in de meest velare vokaal moet niet veralgemeend worden, maar is vaker een kenmerk van reduplikatie met vokaalwisseling. Cfr. Vranckx 1978, 331-332.

Svein Lie (1982) voert reeds een uitdrukking met vokaalwisseling N *om ditt og datt* in de titel van zijn artikel over de vaste volgorde van dergelijke elementen. Zijn belangrijkste bedenkingen zijn echter van toepassing op de reduplikaties met konsonantwisseling. Tryti (1984) geeft eveneens reduplikaties met vokaalwisseling - vooral dan *i/a*. De samenstelling *sikk-sakk-(sy)maskin* (1964) zoals D *siksak(sy)maskine* en Z *sick-sack-maskin* die er al vroeger waren; *pingpong-diplomati* (1974) met voorbeelden in E *ping-pong-diplomacy* en D Z *pingpongdiplomati* (1971; 70-t.). Die twee zijn in Nnyord opgenomen, de 19 andere niet.

2.3. Reduplikatie met konsonantwisseling

Bent Sigurd (1987) heeft het over konsonantwisseling volgens 'bepaalde' 'plezier, levendigheid' kwam wel in Snyord.

Svein Lie (1982) onderzoekt evenals Sture Hast in bovenstaand artikel de semantische band tussen de twee formeel verwante bestanddelen. Hij formuleert voor alle vaste tweeledige verbindingen 4 tendensen in de relatie evenals enkele bijhorende restrikties:

1) Als 2e lid komt datgene met de meeste konsonanten in de anlaut, bv. N *i bunn og grunn*. Uitzonderingen hierop zijn meestal leenwoorden uit het Duits. De kracht van dit model kan zelfs zo groot zijn dat ook die volgens de norm van het Noors omgevormd worden, bv. Dt *schlecht und recht*/N *rett og slett*. Invloed van het aantal konsonanten in de auslaut laat zich niet voelen.

2) Bij gelijk aantal anlautkonsonanten in de leden, komt het lid met meer sonoriteit vóór dat met minder sonoriteit. Dat zien we al in oude verbindingen als N. *løn ok bøn* (1526), *her oc dher* (1527) *naer og fier* (1547) (Vranckx 1978, 308 vv).

3) Bij evenwaardigheid van de anlaut komen elementen met minder sonore konsonant in de auslaut vooraan, bv. *med brask og bram* (id. 623).

4) Het "Gesetz der wachsenden Glieder" plaatst het korste lid voorop, bv. de

niet-reduplicerende uitdrukking *død og pine*, tenzij

- het 1e lid op *-er* of *-el* eindigt of accent 2 heeft
- een opeenvolging van vokalen kan vermeden worden door het element op *-e* achteraan te plaatsen
- het een werkwoordelijke uitdrukking is waar een sterke eindklank en één lettergreep het 2e lid vormt.

Punt 4. komt niet voor bij reduplikatie.

Tryti (1984) heeft echo-woorden met een hernemen met variatie van de stam bv. N *puppelupp*, en echte konsonantwisseling, met een voorkeur voor *l* in de anlaut van het 2de lid (cfr. Vranckx 289). Geen van de 15 voorbeelden haalde Nnyord.

3. Geminatie

Karl-Hampus Dahlstedt (1978) geeft veel materiaal met hypokoristika uit het dialekt van Anundsjö en let op enkele verschillen met formaties uit de kindertaal. In volwassentaal ontbreekt de geminaat *-mm-* en *-pp-*; er komen zelden reduplikaties voor; men streeft niet naar vokaalharmonie zoals in het kinderwoord *Kekke*. Een moelijk te beoordelen standpunt aangezien veel hypokoristika wel in babytalk hun oorsprong vinden.

Stig Eliasson (1979-80) zijn artikel over expressieve geminatie bij Zweedse hypokoristika en ellipswoorden is de meest diepgaande en vernieuwende studie over expressieva onder de hier besproken oogst uit dit decennium. De waarde ligt vooral op het teoretische en formele vlak, want zijn materiaal vertoont dezelfde heterogeniteit die men elders aantreft.

Verhelderend is wel het schema met drie verhoudingen grond-woord/afleiding waarin de fonetische relatie wordt gevat :

A.	'VK wordt	'VK:	bv.	*Sigurd*	wordt	*Sigge*
B.	'VK'	'VK:		*Sixten*		*Sicke*
C.	'VK	'VK:		*Salin*		*Salle*

wat neerkomt op drie formele aspekten : verkorting of extraktie, suffigering en vastleggen van het dynamisch accent op de 1e lettergreep van het hypokoristikon. Er wordt nauwkeurig nagegaan welk stuk van het grondwoord behouden blijft, hoe konsonantengroepen vereenvoudigd worden, en welke vorm het suffix krijgt (een keuze tussen *-e*, *-a(n)*). De konsonanten kunnen op niet-verwante wijze afwisselen (*Brocke/bror*), er aan toegevoegd zijn (*Bosse/Bo*), de vokaal kan verkorten (*Siffe/Sivert*). Gewoonlijk ligt de expressiviteit

in het kontrast grondwoord/hypokoristikon, maar marginaal ontstaan in die sfeer en volgens het vertrouwde model 'VK: woorden zonder aanwijsbaar grondwoord (*Putte*, *knatte*). Z *knatte* is in Snyord opgenomen omwille van de nieuwe betekenis in de sporttaal, nl. kind onder de 13 jaar (60-t.). Daar vindt men wel de verwijzing naar N *knøtte* en een verwante betekenis. Voor *Putte* kan men zich afvragen of *lilliput* geen uitleg biedt.

Eliasson gaat na welk fonetisch gegeven nu eigenlijk aanleiding tot expressiviteit biedt, aangezien het lang niet altijd over verkorting van vokaal plus verlenging van konsonant gaat (bv. *Staffe/Staffan*).

1) Het omgooien van de kwantiteitsverhoudingen gebeurt hoofdzakelijk in één richting. *Beka/Bengt* is uitzonderlijk.

2) De vokaalverkorting gaat in het Zweeds zo automatisch gepaard met konsonantverlenging dat verkorting niet het hoofdkontrast uitmaakt.

3) Expressieve geminatie van de konsonant is het beslissende en konstante element bij deze groep neologismen.

Vanwege die drie mogelijke fonetische relaties is het dus nooit automatisch mogelijk uit de verkorte vorm een grondvorm af te leiden. Alleen met oog voor de semantische en de grammatikale gegevens kan men vormen identificeren. Bij één hypokoristikon kunnen meerdere grondwoorden horen.

Anders Sundqvist (1980) noemt zeker 7 variaties met geminatie in aansluiting bij niet-geminaties. Het zijn groepen verwante pejoratieven met *tj*-anlaut bv. *tjabba* 'ruziën, kwaadspreken' bij de stam in Z *käft*.

Slotbemerking

Nog steeds biedt de emotieve taal (cfr N *Hjartespråk. Vårt eget språk* 2, 61) aanleiding tot nieuwvormingen van allerlei types (5). Bij recente artikels hierover wordt veel overgenomen uit oudere werken, zowel wat bedenkingen over de herkomst als de aangehaalde voorbeelden betreft. Slechts traag sijpelt er iets door van de nieuwe woordvoorraad tot de algemene taal, hoe levenskrachtig die woordprocédés ook in eigen sfeer mogen zijn.

NOTEN

1. Wessén 1965 houdt eveneens rekening met die Franse invloed Cfr Vranckx 1978, 266.
2. Bij A. Lidaräng (1982), I. Alsåker (1987) en T. Tryti (1984) staan eveneens woorden met de suffixen *-as* en *-us* die interessante parallellen bieden met die op *-is*. Een verdere bespreking daarvan en eventueel een vergelijking met die suffixen in Vlaams bijnaammateriaal zou voor dit artikel te ver leiden. Cfr. Karel Roelandts, Familiarismen met anorganische konsonant. *Antroponomyca* 1966, s. 234 (*Fokus/Alfons, morkus/morsdood*) en 280 vv. (*Sleebus, gribus*). En ook in 'Vertrouwelijke naamgeving' *Naamkunde* 11e jaarg. 1979, s. 9.
3. Zie ook *Vårt eget språk 1*, 1987, 164.
4. In een skriptie van Edris Van Lil "Over het hoe en waarom van reduplikatie in kindertaal. Een literatuurstrudie" voor het kollege taalevolutie van Willy Van Langendonck 1987-88 wordt deze funktie van de reduplikatie op blz. 11 gestaafd met o.a. het standpunt van Ferguson (1983), Fee & Ingram (1982), Vihman (1978), Scharlaekens (1977), Priestly (1977) en Ingram (1974).
5. Andere interessante aspekten die hier achterwege gelaten zijn betreffen: Het suffix *-an* dat soms in afwisseling met *-is* optreedt, evenals bijnamen op *-(e)n* en *-a* (Ståhle 1979-80s. 365 en 368); het suffix *-sa* (Sundqvist 1980, 98 en 131 - Bertil Flemström, Kofsan. Namnspalten 25.8. 1987 i *ÜNT* årg. 5, Uppsala 1987, 24 - Lidaräng 1982, 60); versterkende prefixen (Sture Hast, 1980) waaronder sekundaire formaties op *-ande* en superlatieven: expressieve verlenging (Bengt Sigurd 1987, 18-22); stød en preaspiratie (Anatoly Liberman 1978, 59; 69). De beloofde publikatie van de doctorale dissertatie van Inger Lindstedt, Morfologiska mönster i nutida hypokorismer (*NORNA-rapport* 34 (1987) bevat hoogstwaarschijnlijk nog interessante gegevens over expressiva.

BIBLIOGRAFIE

ALSÅKER, Ingunn
1987 'Gusleik og Dabbus, to ulike typar kallenamn'. Årsmelding Institutt for namnegransking Oslo, 17-25.

DAHLSTEDT, Karl-Hampus
1978 'On reduced phonological structures: hypocorisms in the dialect of Anundsjö. *Studia linguistica* 32. 1978, 18-35.

ELIASSON, Stig
1979-80 'Expressiv geminering hos svenska hypokorismer och ellipsord', *Nysvenska Studier* **59-60**, 341-361.

HAST, Sture
1980 'Om ord och uttryck av typen splitterny och spritt ny', *Meijerbergs arkiv* **16**, 21-81.

LIBERMAN, Anatoly
1978 'Pseudo-støds in Scandinavian languages', *Orbis* **27**, 52-76.

LIDARÄNG, Arnold
1982 *Lurel och Smesa. Västgötska personnamn i muntlig tradition*, Stockholm, LTs förlag.

LIE, Svein
1982 'Likt og ulikt om ditt og datt. Paratagmer med fast rekkefølge', *MM* 1982, 185-205.

SIGURD, Bengt
1987 'Språkliga förlängningskonster'. *Språkvård* 1987:3, 18-23.

STÅHLE, Carl Ivar
1979-80 'Kungsan, Fiskis och Stegan. Ord på -an och -is i Stockholmskan - och en Bellmansstrof. *Nysvenska studier* 1979-80, 362-384

SUNDQVIST, Anders
1980 'Tjafsa, tjata och andra unga ord på tj' *Meijerbergs arkiv* **16**, 91-137

TRYTI, Tone
1984 *Norsk slang*. Universitetsforlaget, Oslo

VRANCKX, Maria
1978 Expressiva in de Skandinavische Talen. Een studie in de woordvorming. Leuven 1978. (niet uitgegeven doctorale dissertatie)

Vårt eget språk 1-2. Oslo, Aschehoug 1987.